
El pensament creatiu en la filosofia per a nens, una *boutade* o una necessitat?

Creative thinking in philosophy for children: a *boutade* or a need?

Jordi Nomen Recio

Professor de ciències socials i filosofia a l'Escola Sadako, Barcelona.

A/e: jnomen@escolasadako.com

Data de recepció de l'article: 28 de novembre de 2018

Data d'acceptació de l'article: 30 de gener de 2019

DOI: 10.2436/20.3007.01.124

«La imaginació és el principi de la creació.
Imagines el que desitges, persegueixes el que
imagines i, finalment, crees el que persegueixes.»

GEORGE BERNARD SHAW

Resum

Aquest article argumenta la tesi que es pot i s'ha d'utilitzar la filosofia per a nens com una de les palanques que poden activar l'aprenentatge del pensament creatiu dels nens i nenes, en l'àmbit escolar. Aquest aprenentatge no és una *boutade*, sinó una necessitat en un món complex i globalitzat. Els reptes i els desafiaments, presents i futurs, requeriran que els ciutadans tinguin un perfil crític, creatiu i acurat, si es pretén promoure la defensa d'una democràcia de qualitat que pugui afavorir la construcció d'un món més just i més lliure. Només des de la participació responsable i implicada es podran superar les inèrcies i els obstacles que puguin dirigir la transformació social —d'altra banda inevitable— cap a cotes de major progrés social.

Paraules clau

Filosofia, creativitat, aprenentatge, pensament creatiu, democràcia, transformació social.

Abstract

This paper supports the thesis that philosophy for children can and should be used as one of the levers that can activate the learning of creative thinking in children within the school environment. Such learning is not a *boutade*, but a necessity in a complex globalized world. Facing the current and future challenges will require citizens with a critical, creative and carefully formed profile if our main aim is to promote the defence of a quality democracy, favouring the construction of a fairer and freer world. Responsible and involved participation alone will allow us to overcome the inertia and obstacles to directing the inevitable social transformation towards higher levels of social progress.

Keywords

Philosophy, creativity, learning, creative thinking, democracy, social transformation.

Poden els nens i nenes fer filosofia?

La *Gran Enciclopèdia Catalana* defineix *boutade* com a 'estirabot pretesament enginyós, destinat generalment a impressionar' i la Reial Acadèmia Espanyola la defineix com a 'intervenció pretesament enginyosa, destinada, de forma comuna, a impressionar. Així s'ha contemplat socialment, en alguns casos, la filosofia. Durant molt temps, s'ha vist la filosofia com una activitat pròpia d'afamats pensadors i pensadores que, des de la complexitat, elaboraven discursos de molt difícil comprensió per als profans en aquest saber i, per descomptat, amb molt poca utilitat.

Amb la creativitat ha succeït un procés semblant amb una connotació una mica diferent. Durant molt temps s'ha sostingut que la creació era una *boutade* d'uns pocs que podien dedicar el seu temps a impressionar els altres, com un passatemps, sense cap altra utilitat que passar l'estona.

Des d'aquesta talaia, no sembla que tinguin gaire a veure ni la filosofia ni la creativitat amb la infància, i això planteja una primera pregunta: poden els nens i nenes fer filosofia? En cas de resposta afirmativa a la pregunta se'n derivarien algunes més, ja amb relació al títol que encapçala aquest article: què és el pensament creatiu?, per què els nens perden la creativitat a mesura que s'endinsen en el sistema educatiu?, per què és fonamental que els nens siguin creatius? i, finalment, com s'hauria d'ensenyar als nens aquest saber? Aquest article pretén contestar, en la mesura del possible, aquests interrogants.

He de contestar que sí a aquesta afirmació, tant per convicció com per experiència docent. No podem negar que els nens comparteixen amb els filòsofs algunes de les competències necessàries per poder filosofar, sempre que entenguem aquesta activitat com la va definir Matthew Lipman (Lipman, Sharp i Oscayan, 2002), com un saber crític, creatiu i acurat que qüestiona les certituds i es pregunta per la millor forma de pensar per actuar en un món complex, per promoure la construcció d'una ciutadania democràtica. Els nens, com exposo en *El nen filòsof* (Nomen, 2018), arriben al món amb qualitats, com l'admiració i la curiositat, que són el fonament per al seu aprenentatge. Són qualitats que els nens i nenes comparteixen amb els filòsofs. Nosaltres, els humans, trobem en néixer un món «ja fet», que hem d'aprehendre (fer-nos-el nostre) per habitar-lo i transformar-lo. Per això la nostra infantesa i joventut és més llarga que la de moltes altres espècies, perquè tenim molt per aprendre. Els nens poden i han de fer filosofia, perquè el seu pensament pot i ha de treballar-se, des de tan aviat com sigui possible, perquè puguin «pensar per si mateixos», «de forma creativa» i «democràtica». En aquest sentit, venim al món com a éssers racionals i sensitius, i hem d'aprendre a ser éssers raonables i sensibles.

Afortunadament, la visió actual sobre la infància s'està modificant i el paternalisme ranci, que identificava infància amb desprotecció i dependència, està deixant pas a una concepció que permet a les nenes i els nens un espai de llibertat. Crec, fermament, que hem d'aprofundir en aquesta direcció.

D'altra banda, cal dir que la meua experiència docent en el camp de la filosofia per a nens, durant gairebé trenta anys, em porta a afirmar categòricament que els nens filosofen, perquè el pensament humà té un biaix filosòfic, i que dependrà de la reacció dels adults que els envolten si aquest aprenentatge es consolida i reafirma, o es perd en honor d'un pretès realisme que acaba empobrint les preguntes «filosòfiques» que els nens i nenes llancen contínuament. El mateix succeeix en el terreny de la creativitat. Atès que el nen i la nena venen a un món ja fet, mancats d'experiències, tractaran d'explicar-se el que perceben mitjançant hipòtesis sovint molt creatives. Hem de procurar que el creixement lògic del nombre i la profunditat en les experiències no anul·li la seva imaginació. I això mateix, finalment, és vàlid per al *pensament acurat*, que és aquell que afegeix el biaix ètic als judicis i opinions que llancem per aprehendre la realitat. Els adults no haurem pogut deixar d'observar, en la nostra convivència amb els més petits, que els jocs no entenen de

prejudicis ni estereotips. Malauradament, aquests últims els aprenen, a mesura que van creixent, a partir de la societat que els envolta i condiona.

Què és el pensament creatiu?

Establerta la premissa anterior, podem endinsar-nos en el contingut que dona sentit al títol d'aquest article i centrar-nos en el pensament creatiu. Prèviament, vull deixar clar que concebo el pensament humà com quelcom plàstic, que va creixent amb la pràctica i l'exercici, i que en aquest entrenament implica els tres àmbits dels quals estem parlant. Així, utilitzant una analogia, si es vol mecanicista en pro de la comprensió, imagino tres rodes dentades que es troben unides entre si per les seves dents enllaçades les unes a les altres. En engegar el pensament crític, es mourà el pensament creatiu i l'acurat, i el mateix succeirà, si s'engega qualsevol dels altres.

El pensament creatiu s'engega quan ensopeguem amb un problema, un desassossec, una incertesa, que necessitem resoldre. Al meu entendre, aquest és un procés innat de l'ésser humà, com a ésser pensant. Necessitem comprendre i necessitem decidir, per poder actuar. Certament, sovint, usem la inspiració en primer lloc, aquesta breu il·luminació que ens predisposa a una opció, però després, si hem après, engegarem el pensament creatiu, per proposar-nos les diferents opcions, ponderar-les, i decidir. I també el pensament crític, i l'acurat, com hem dit. En aquest procés ens trobarem amb límits que la pròpia realitat externa disposa —en forma de circumstàncies—, i altres situacions internes com ara pors i dubtes, que provenen del propi interior. A l'inici del procés, haurem observat els detalls per procurar no caure en el primer error d'analitzar deficientment l'abast del problema al qual ens enfrontem. Si confiem en el nostre potencial per ser creatius, que tots tenim i podem entrenar, la nostra raó i les nostres emocions, ens dirigiran en el procés del pensament creatiu. Però només si no tenim una solució vàlida, engegarem la creativitat. Per això, perquè la creativitat és divergent, requereix el coratge de l'assaig i l'error, tan necessari per al progrés humà. Pot semblar que les persones creatives parteixen del buit però, al meu entendre, en el buit només s'engendra el buit.

El pensament creatiu treballa amb materials existents que es combinen i relacionen de manera nova, però que ja existeixen. Per aquest motiu l'experiència i l'existència d'una riquesa de referents poden fer augmentar la creativitat. La creativitat requereix, per tant,

unes actituds, un procés i uns resultats valuosos per resoldre problemes i incerteses. Entre les actituds vull destacar la curiositat i l'admiració, l'inconformisme que no es queda en la crítica sinó que busca alternatives, i la resiliència, que permet no rendir-se davant els fracassos i mantenir la iniciativa amb la perseverança que dona la creença en la pròpia capacitat. Totes aquestes actituds han de convergir en una anàlisi profunda de la realitat, per percebre adequadament la situació i ser prou flexibles, originals i autònoms per considerar totes les variables que influiran en el procés creatiu.

En aquest procés creatiu es poden identificar unes fases que varien en funció dels diferents autors que les descriuen, però que, en essència, poden resumir-se en tres: verificació del problema i/o necessitat —aquest desassossec cognitiu i/o emocional de què parlàvem—, plantejament i resolució. Segons Dewey (1989), a aquestes fases caldria afegir l'avaluació crítica de les resolucions i l'elecció de la més adequada a les circumstàncies. Concretament, ell sosté que el pensament té la seva arrencada en una situació que ell anomena «bifurcació de camins», una situació ambigua que presenta alternatives. En el suspens de la incertesa, grimpem metafòricament a un arbre, per veure millor la situació. Igualment, alguns autors, com Poincaré (1963), hi afegeixen la incubació —una espècie de relaxació de la raó per permetre que emergeixin noves idees— i la il·luminació —que es pot definir com una sort d'intuïció, que ens convenç, prèviament a l'anàlisi racional. En qualsevol cas, es tracta d'una mescla de raó i emoció que hem de practicar per perfeccionar, entre altres coses, per no confondre els desitjos amb la realitat.

No hi ha dubte que com més practiquem aquest procés, més senzill ens resultarà fer ús de la creativitat, que es defineix així com una habilitat, com una competència que millora si s'exercita. Hem dit que el pensament creatiu requereix unes actituds i aptituds, un procés i uns resultats. Respecte a aquests últims, cal fer algunes precisions. La més rellevant és que no sempre trobem el que busquem i, sovint, trobem el que no estàvem buscant. Això vol dir que el resultat d'un procés creatiu, moltes vegades, mostra uns resultats sorprenents que no resolen el problema proposat però que n'acaben resolent un altre, de forma inesperada.

Finalment, cal destacar que el pensament creatiu no és exclusiu d'una disciplina o saber. Es pot ser creatiu en tots els camps perquè tots els sabers pretenen cobrir necessitats humanes o resoldre problemes. Amb tot, com sosté Guilera (2011), en les ciències i les tecnologies, la creativitat, en proposar solucions noves i millors, renova els paradigmes anteriors i els

converteix en invàlids, mentre que, en les humanitats, la creativitat és acumulativa i tot procés creatiu suma nous punts de vista. La bellesa artística, per posar un exemple, no caduca, encara que els seus cànons socials vagin canviant.

En aquesta reflexió sobre el pensament creatiu, sembla necessari establir que les circumstàncies que n'envolten l'exercici són determinants per al seu èxit. Així, la màxima llibertat possible del context, el treball col·laboratiu de qualitat o la valoració social positiva són factors decisius per a la seva implementació i desenvolupament. No obstant això, cal recordar que el pensament creatiu sol provocar resistències perquè l'ésser humà prefereix mantenir rutines de seguretat i tot el que és desconegut representa una certa amenaça a la comoditat. El risc del que és nou sempre genera un cert temor, perquè ens porta a pensar que desapareixerà el sòl de seguretat sobre el qual ens trobem. En realitat, el pensament creatiu permet que aquest sòl s'amplii, i genera, quan s'explora, l'emoció del descobriment. Només superant les barreres ambientals i personals, els bloquejos que ens impedeixen arriscar-nos a provar i equivocar-nos, podrem desenvolupar la creativitat.

Entre les primeres circumstàncies hi trobem, sobretot, el suport social, escolar i familiar a la innovació. Si la norma social és rebutjar el que és nou, si l'escola només exigeix un esforç de memòria, si els pares renyen els seus fills per un ús nou de les seves joguines, per posar alguns exemples, serà difícil que es propagui i exerciti la creativitat. De la mateixa manera, si no entrenem els nostres sentits per percebre la realitat en tots els seus detalls, la nostra emoció per resistir les pors, els fracassos o els possibles judicis negatius dels altres, i la nostra raó per valorar alternatives, amb els seus avantatges i inconvenients, serà difícil que puguem emprendre, amb èxit, aquest pensament creatiu al qual ens estem referint. Per ser creatius hem d'explorar nous camins, sortir de les rutines preconcebudes —que són molt útils, d'altra banda, per simplificar la vida— i vèncer els prejudicis i estereotips que ens acompanyen en la motxilla que anem carregant a mesura que creixem.

Per què els nens perden la creativitat a mesura que s'endinsen en el sistema educatiu?

Aquesta pregunta respon a una observació pràctica que molts adults hem fet en el tracte amb els nens i nenes. Només és necessari traslladar-se a un parc infantil o a una escola de nens petits per veure els usos creatius que donen a allò que els envolta o, per exemple, les diverses formes que assagen de pujar dalt d'una cadira. I també la perseverança amb què

segueixen intentant el seu propòsit, malgrat els fracassos. Així doncs, què passa?, per què van perdent la creativitat a mesura que creixen? He de recórrer, en aquest punt, a Ken Robinson (Robinson i Aronica, 2012), expert en creativitat. Segons el seu punt de vista, quan creixem, busquem l'aprovació dels qui ens envolten, perquè l'ésser humà necessita acceptació i amor. Si aquest amor i aprovació requereixen adequar-nos a la norma, abandonar la diferència, això va minvant la llibertat necessària per crear i va convencent el nen de la inutilitat de preservar, educar i exercitar el biaix creatiu. Com dèiem abans, un excés de pautes de conducta i elements de control poden ser letals per al cultiu de la imaginació, tant com la seva completa absència ho és per a la convivència social. Al centre es troba la virtut, com deia Aristòtil. I què succeeix, de vegades, a l'escola?

Permeteu-me que, abans de seguir avançant conclusions, comparteixi una breu lectura que ens permetrà reflexionar sobre la pregunta plantejada. Es tracta d'un conte de Helen Buckley, de l'any 1961, titulat: «Un nen petit», (The little boy). Podeu llegir-lo a continuació:

Una vegada un nen petit va anar a escola. Era un nen ben petit i era una escola ben gran, però quan el nen petit va descobrir que podia entrar a la seva classe des de la porta que donava a l'exterior, va ser feliç i l'escola ja no li semblava tan gran.

Un matí, després d'haver estat un temps a l'escola, la mestra va dir:

—Avui farem un dibuix.

—Que bé! —va pensar el petit.

Li agradava fer dibuixos. Podia fer-los de totes classes: lleons i taurons, pollastres i vaques, trens i vaixells; i va treure la seva caixa de pintures i va començar a dibuixar.

Però la mestra va dir:

—Espereu! Encara no és temps de començar! —I va esperar, de fet, que tots estiguessin preparats. — Ara —va dir la mestra—, dibuixarem flors.

—Que bé! —va pensar el petit, perquè li encantava fer flors i va començar a fer unes flors molt belles amb les seves pintures roses, taronges i blaves.

Però la mestra va dir:

—Espereu! Jo us ensenyaré com. —I era vermella, amb la tija verda. —Ara —va dir la mestra—, ja podeu començar.

El petit va mirar la flor que havia fet la mestra, després va veure la que ell havia pintat; li agradava més la seva, però no ho va dir. Només va donar la volta al full i va fer una flor com la de la mestra. Era vermella, amb tija verda.

Un altre dia, la mestra va dir:

—Avui farem alguna cosa amb argila.

—Que bé! —va pensar el petit. Li agradava l'argila. Podia fer tota classe de coses amb l'argila: un mico, una fruita, un avió, un escarabat... i molt emocionat va començar a estirar i regirar la seva bola d'argila.

Però la mestra va dir:

—Espereu! Encara no és temps de començar! —I va esperar que tots estiguessin preparats.— Ara —va dir la mestra—, farem un plat.

—Que bé! —va pensar el petit. Li agradava fer plats i va començar a fer-ne alguns de totes maneres i grandàries. Llavors la mestra va dir:

—Espereu! Jo us ensenyaré com. —I els va ensenyar com fer un sol plat profund.— Ara —va dir—, ja podeu començar.

I molt aviat, el petit va aprendre a esperar i a veure i a fer coses iguals, i molt aviat no feia coses ell sol.

Després va succeir que el nen i la seva família es van traslladar a una altra ciutat i el petit va haver d'anar a una altra escola. Aquesta escola era més gran que l'altra i no hi havia porta de l'exterior cap a la seva classe. Havia de pujar grans graons i caminar per un passadís molt llarg per arribar a la seva classe.

I el primer dia que va estar allà, la mestra va dir:

—Avui farem un dibuix.

—Que bé! —va pensar el petit. I va esperar que la mestra li digués què havia de fer.

Però la mestra no va dir res, solament caminava per la classe. Quan va arribar on era el nen, li va dir:

—No vols fer un dibuix?

—Sí —va contestar el nen—. Què haurem de fer?

—No ho sabré fins que ho facis —va dir la mestra.

—Com ho faig? —va preguntar el nen.

—Com vulguis —va dir la mestra.

—Qualsevol color? —va preguntar el nen.

—Qualsevol color —va dir la mestra—. Si tots uséssiu els mateixos colors, com sabria jo qui va fer què i quin era de qui?

—No ho sé —va contestar el nen i, tot seguit, va començar a fer una flor vermella amb una tija verda.

(Markuerkiaga, 2015)

Aquí tenim aquest nen, emocionat per la seva curiositat i la seva admiració davant el món, que requereix l'aprovació de la mestra, aquesta mestra que no vol cedir la centralitat de l'aula a la creació dels nens i prefereix donar pautes per a tot i per a tots. Tots els nens fent el mateix, com si d'un procés industrial es tractés. Es dirà que els donava ajuda —pautes— i els ensenyava paciència. No ho nego. No obstant això, aquesta forma de treballar mata la creativitat perquè no admet alternatives i fixa el valor d'allò que s'ha trobat en l'aprovació externa de la mestra, en el grau d'adequació a la pauta donada. En fi, tot el contrari del procés de creació que hem comentat ja en aquest article.

Sempre hem sabut que la família i l'escola són agents de socialització, que bona part de les seves funcions consisteixen a permetre l'adaptabilitat del nen o nena a la societat a la qual pertany, a la seva cultura. Evidentment, aquesta tasca ha de ser feta, però ha de fer-se de manera que s'estimuli el pensament crític i creatiu del nen, perquè pugui guanyar en autonomia i en capacitat de resoldre els problemes nous, per noves vies. L'excés de pressió i de conducció en les activitats d'aprenentatge poden ser, en aquest aspecte, tan negatius com la seva absència total.

Per què és fonamental que els nens siguin creatius?

Hi ha diverses respostes que permeten contestar aquesta pregunta. La primera d'elles, sens dubte la més òbvia, és que els nens necessiten explorar la imaginació com una de les primeres facultats per fer-se amb un món que encara els resulta incert i poc assequible. Si, faltant l'experiència, no els deixem marge per a la creativitat, per a l'ús de la imaginació i el joc, els estarem fent un pobre favor per aprehendre i comprendre el món.

En segon lloc, perquè el món canvia de manera accelerada i la seva transformació és bastant impredecible. Qui havia de dir-nos a nosaltres, fa quinze anys, que un telèfon podria contenir la informació equivalent a diverses vides de les persones més cultes que poguéssim imaginar. Així és avui, i lligat a l'oportunitat que aquest repte proposa es troba el risc d'addicció o la falta d'atenció que provoquen les pantalles. Els problemes d'avenços tecnològics d'aquest calibre són nous, són imprevisibles, i comporten nous desafiaments que els nens d'avui hauran d'afrontar com a adults del demà. Si no sabem promoure el pensament creatiu en els nens, difícilment podran afrontar aquests desafiaments que avui no som capaços d'imaginar.

D'altra banda, l'avenç tecnològic i científic ha suposat sempre, al llarg de la història, un desenvolupament paral·lel de la complexitat en la societat. Quan la tasca fonamental de l'ésser humà era simplement la supervivència, les relacions humanes eren molt més simples. El poder, l'estatus, el desenvolupament econòmic, entre moltes altres variables, impliquen una complexitat que demanarà molta imaginació, la consideració de moltes alternatives i sospesar-ne els avantatges i inconvenients, per poder progressar, sense perdre alguns valors que ens permeten seguir considerant-nos éssers humans, sense renunciar a la humanitat. El pensament creatiu hi té, aquí, un paper a complir, per proposar alternatives i recrear escenaris de millora que permetin avançar en un món més just i amb menys conflictes.

En tercer lloc, cal destacar un dels problemes que provoquen més insatisfacció i tristesa en les nostres societats modernes: la solitud. És ben cert que hi ha qui tria la solitud com a projecte de vida i aquesta elecció és tan respectable com qualsevol altra. No és, de fet, una solitud absoluta, perquè vivim envoltats de gent a la qual fer confident del que ens passa. Però no és d'aquesta solitud de la que vull parlar. Tampoc d'aquella, molt trista, que no es tria. Es tracta de la necessitat de conservar un espai de solitud per a nosaltres, aquest bell espai de solitud que anomenem intimitat. Em sembla fonamental aprendre a estar sols, a escoltar profundament, a rescabalar-nos de lluites i perfídies, de paraules i actes que mai s'haurien d'haver pronunciat o fet.

L'home és animal de judicis, de balanços, d'avaluacions, i necessita un espai i un temps per construir-los, per entendre's a si mateix, per interrogar-se i absoldre's dels errors —millor responsabilitzant-se'n, clar. La reflexió, el dol, l'autoafirmació, són actes de solitud. La inspiració també. Tot treball disciplinat necessita, en part, solitud. Em direu que és preciós compartir. Per descomptat. Però per compartir, cal viure intensament, i això requereix un cert grau de solitud. Avui dia, la intimitat és un espai en venda. El solitari és criticat, titllat d'inadaptat. La fama és el bou d'or que ens reflecteix. Alerta! Hi ha un perill. Per això, si no aprenem a estar sols, estarem mancats d'un utensili fonamental amb el qual afrontar la vida, o la mort. Un nen creatiu està aprenent a gestionar aquesta solitud de manera que, fins i tot sense estar acompanyat, no es troba mai sol, perquè sent aquesta veu interior del pensament creatiu que sempre l'acompanya i li proposa nous projectes i reptes.

I, finalment, l'argument de la llibertat. El pensament creatiu, en la seva essència i exercici és la reivindicació de la llibertat. No es tracta d'una llibertat caòtica i sense ordre. Es tracta de

l'esforç ordenat i sistemàtic per descobrir noves opcions i alternatives. I quina família o educador no voldria per als seus nens, la llibertat, l'autonomia o l'afrontament de la incertesa? No hi ha dubte que cap d'ells valoraria com a innecessàries aquestes qualitats i competències que el pensament creatiu pot afavorir i desenvolupar.

Si volem persones que vagin més enllà del que és rutinari, que sàpiguen donar noves solucions als nous problemes, no podem renunciar al pensament creatiu, ja que correm el risc de caure en el que és controlable i predictable. No en va les societats autoritàries han temut la llibertat que pregona el pensament creatiu i han tractat de controlar-la o sotmetre-la violentament, cremant llibres i destruint obres que no quadraven amb la seva visió estreta del món. La censura és la forma de relació dels règims autoritaris amb la imaginació, sense que això vulgui dir que tot hagi d'estar permès. Tota creació també té els seus límits. Per tant, no només està en joc el benestar individual d'aquests nens i nenes que aprenen a no sentir-se sols, a exercitar la llibertat, a comprendre un món complex...; també ens juguem la construcció democràtica de la societat, canviant, complexa, problemàtica.

Com hauria d'ensenyar-se als nens aquest saber?

No podem, per raons òbvies d'espai, reconèixer i comentar totes les estratègies que permeten treballar el pensament creatiu a l'escola. De fet, aquest és un treball transversal, de tots els sabers i disciplines. Es pot ser creatiu des de la ciència, des de l'educació plàstica, des de l'educació física, des del taller de teatre i des de molts altres àmbits. Em centraré, per tant, en les estratègies i els beneficis que podem obtenir des del projecte «Filosofia per a nens».

En primer lloc, vull destacar el temps. Donar el temps per pensar. Normalment, a les escoles, tenim un cert *horror vacui*. Em refereixo al silenci. Sembla que el temps productiu és el que succeeix amb pressa, aquell en el qual sempre s'esdevé alguna cosa. És, al meu judici, un gran error. El temps creatiu requereix, com hem dit, intuïció, però també reflexió. I la reflexió requereix temps. En el projecte «Filosofia per a nens», solem partir de les novel·les filosòfiques creades per Lipman, Sharp i Oscayan (2002). En elles, estudiants de la mateixa edat que els nostres, problematitzen el món, parlant junts, des de la quotidianitat de les seves experiències i les seves pors. Parlen d'ells, però ens parlen a nosaltres. Els presents en aquesta comunitat d'indagació en què es transforma l'aula són convidats pel docent a

pensar i formular preguntes, dubtes, interessos que els suggereixen aquestes lectures, molt més enllà de la seva comprensió lectora. Llegim en comú, dialoguem en comú. Aquí apareix un temps per pensar i promoure temes per tractar en el diàleg, de vegades molt profunds; altres, més superficials.

Amb l'elecció del tema, que es fa de forma arbitrària entre els proposats (per exemple, avui escolliran els que tinguin els ulls blaus) per evitar la votació —que genera minories i majories—, es procedeix a iniciar un diàleg socràtic, amb preguntes que mouen a donar opinions controvertides. Aquestes preguntes les planteja el docent, exercitat en aquest procés, o els alumnes. Es generen així preguntes creatives i obertes que desenvolupen també el pensament crític —perquè obliguen a donar respostes fonamentades en arguments— i acurat —des de l'escrupolós respecte a la diversitat d'opinions. Vegem-ne un exemple. Imaginem que el tema que hem escollit avui és «el rumor». El docent pot començar preguntant al grup elector per què han triat el tema, què els n'ha cridat l'atenció. A continuació, poden comentar les respostes d'aquest grup i el docent pot llançar preguntes com les següents: què hem observat sobre la naturalesa dels rumors?, què diferencia un rumor d'una opinió?, per què la majoria de rumors solen ser sobre aspectes negatius dels altres?, podem assenyalar algun aspecte positiu dels rumors?, per què el rumor va evolucionant i canviant amb el pas del temps?, com es pot combatre un rumor nociu? Amb aquestes preguntes, estratègicament disseminades en el diàleg, anem donant pas a treballar habilitats bàsiques del pensament creatiu com buscar alternatives o reformular les diverses opinions. Podem o no arribar a conclusions, però aquest no és l'objectiu.

Després d'aquest procés, que pot comportar un parell de sessions de classe, es planteja una cerca d'alternatives per encarar el que sembla ser un problema i una font de conflictes. Es demana als alumnes si els agradaria actuar per canviar la situació que es dona a l'escola, en totes les escoles o en la societat. Es demana aquí una pluja d'idees que puguin resultar útils per actuar. Alguns potser proposen gravar un vídeo per conscienciar els seus companys d'aquest problema; uns altres, una representació teatral; uns altres, uns cartells per penjar als passadissos de l'escola, o escriure una carta a alguns diaris, o fer una xerrada a altres alumnes més petits per alertar-los dels conflictes que generen els rumors, o organitzar un cinefòrum sobre el tema, o pintar un mural al pati, o decorar una samarreta...

En tot cas, és un moment de pensament creatiu, per proposar solucions que poden promoure el pensament lateral de l'alumnat —es podrien elaborar unes xapes que el grup portaria penjades, tot un dia, en el jersei, amb el lema «Es poden evitar els rumors. Pregunta'm com». Són formes de transformar la realitat, amb solucions creatives.

Conclusions

Hem defensat la necessitat que els nens i les nenes siguin creatius i la conveniència d'utilitzar com a palanca d'aquest aprenentatge el projecte «Filosofia per a nens», ideat pel filòsof nord-americà Matthew Lipman. Al món futur, que ja estem construint en el present, seran molts els desafiaments i els reptes i aquests requeriran ciutadans atents i responsables, participatius i organitzats, que defensin les seves opinions amb arguments i sàpiguen proveir solucions creatives eficaces per garantir un món millor, més just, més lliure. La qualitat de la democràcia actual, tan desbordada per acusacions de manipulació, falta de transparència i corrupció, està en joc.

Des de l'escola, a contracorrent, hem de formar aquests ciutadans perquè siguin crítics, creatius i acurats, perquè sàpiguen esquivar les amenaces i els perills que ens amenacen i viure amb el màxim de plenitud els seus projectes personals i col·lectius, perquè, en definitiva, sàpiguen consensuar aquest projecte de mínims que anomenem bé comú. Qui això escriu defensa que utilitzar la filosofia per a aquest propòsit, per exercitar la crítica, la creativitat i la cura, pot ser un dels mitjans adequats i pertinents per a aquest fi. Tot això, per arribar a la conclusió que, en educació, demà és avui, i que el contacte de la filosofia amb els nens, dels nens amb la filosofia, no hauria de ser una *boutade* sinó una necessitat.

Bibliografia

Dewey, J. (1989). *Cómo pensamos*. Barcelona: Editorial Paidós.

Guilera, Ll. (2011). *Anatomía de la creatividad*. Sabadell: Editorial FUNDIT-EsDi.

Lipman, M., Sharp, A. M. i Oscayan, F. S. (2002). *La filosofía en el aula*. Madrid: Ediciones de la Torre.

Markuerkiaga, A. (2015, febrer 23). *El niño pequeño*, de Helen Buckley. [Entrada blog]. Recuperat de <https://anamarkue2.wordpress.com/2015/02/23/el-nino-pequeno-de-helen-buckley>

Nomen, J. (2018). *El niño filósofo*. Barcelona: Arpa Editores.

Poincaré, H. (1963). *Ciencia y método*. Barcelona: Editorial Espasa-Calpe.

Robinson, K. i Aronica, L. (2012). *El elemento*. Barcelona: Editorial Conecta.

Per citar aquest article:

Nomen, J. (2019). El pensament creatiu en la filosofia per a nens, una *boutade* o una necessitat? *Revista Catalana de Pedagogia*, 16, 59-72.

Publicat a <http://www.publicacions.iec.cat>